

УДК-327:355:01 (470+571+477)

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4\(76\)-1](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4(76)-1)

Микола ГОЛОВАТИЙ

доктор політичних наук, професор, викладач кафедри філософії та суспільних наук,
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», m.f.holovaty@ukr.net
ORCID: 0000-0003-1378-8776

Світлана БОЙКО

кандидат політичних наук, доцент, завідувач кафедри журналістики, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», boykosvetlana68@gmail.com
ORCID: 0009-0002-0524-7355

ДУХОВНО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ЇЇ ВЕЛИКОДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

У запропонованій статті робиться спроба теоретичного узагальнення історичного досвіду України в галузі зовнішньої політики й національної безпеки останніх років. Ідеться саме про історичний досвід, адже за кілька років українське суспільство й держава пережили і зрозуміли багато.

Актуальність означеної теми публікації найбільшою мірою обумовлена ситуацією у відносинах росії і України після розпаду СРСР та проголошення (1991р.) незалежності України, розв'язаною широкомасштабною війною росії проти України, у 2022 році, а також геополітичною ситуацією у Європі, світі в цілому на початку ХХ століття.

Збройне протистояння агресії росії увійшло в затяжну фазу оборонної війни, одночасно виснажуючи та гартуючи українське суспільство.

Ключові слова: війна, захоплення території, держава, українсько-російські відносини, російська пропаганда.

Mykola Holovaty, Svetlana Boyko. THE SPIRITUAL AND ANTHROPOLOGICAL CONTEXT OF RUSSIA'S AGGRESSION AGAINST UKRAINE AS THE BASIS OF ITS GREAT POWER POLICY

The proposed article attempts a theoretical generalization of the historical experience of Ukraine in the field of foreign policy and national security in recent years. It is about historical experience, because in a few years, Ukrainian society and the state have experienced and understood a lot.

Urgency of the given topic of the publication is largely determined by the situation in the relations between Russia and Ukraine after the collapse of the USSR and the declaration of Ukraine's independence (in 1991), unleashed by a large-scale war between Russia and Ukraine in 2022, as well as the geopolitical situation in Europe and the world as a whole at the beginning of the 20th century.

Armed resistance to Russia's aggression has entered a protracted phase of defensive war, simultaneously exhausting and hardening Ukrainian society.

Key words: war, seizure of territory, state, Ukrainian-Russian relations, Russian propaganda.

Ще у 1998 році українські філософи В. Кремень та В. Ткаченко писали «за умов, що склалися, громадянам України і росії слід переосмислити ситуацію в міжнародних відносинах, яка дісталася нам у спадок від імперського минулого. Для українців це століттями нав'язаний комплекс меншовартості, комплекс «молодшого брата», для росіян – комплекс великодержавності, комплекс «старшого брата» [2; 5].

По великому рахунку, як свідчить війна росії з Україною, такого переосмислення не відбулося. В чому його суть, як домінанти, слід перш за все брати до уваги, якою мірою російсько-українська війна впливає на геополітичну ситуацію в Європі, у світі в цілому.

Таким є перелік доленосних для мільйонів людей, для взаємин країн і суспільств питань першорядної ваги і значення.

Провідною думкою, яку ми обґрунтовуємо, є та, що в основі російського тероризму, абсолютно упередженого ставлення до України, є духовно-моральне тисячолітнє несприйняття українства, причини етнополітичного плану, намагання не допустити самоідентифікації українців як самостійної нації, народу.

Широкомасштабна війна, розпочата росією проти України 24 лютого 2022 року російським істеблшментом, ідеологами-пропагандистами, була названа спеціальною військовою операцією (СВО). Такі операції дійсно мають місце і від війни відрізняються хіба що

тим, що їх метою є вирішення дещо локальних проблем, наприклад, захоплення території, оволодіння якоюсь ресурсною базою, людським потенціалом тощо. В даному випадку росія розв'язала повномасштабну війну з усіма її ганебними, антигуманними складовими, обумовленими багатьма саме ідеологічними, духовними факторами. Вченим, фахівцям, політикам, громадським діячам та і просто пересічним громадянам ще належить їх предметно проаналізувати, а тут зробимо лише зауваження специфічного концептуального характеру.

Вочевидь, слід найперше зробити наголос на наступному. Ідеологічне «багатоманіття» держав і суспільств у всі часи закономірне і складне явище. При цьому, як зазначають М. Михайленко і В. Самчук, «усвідомлення ідеологічною (культурою, цінністю чи орієнтацією) своєї відмінності від іншої ідеології не зовсім є достатньою підставою для ненависті [13, ст. 65]. Замість певної і необхідної толерантності, свідомого ставлення до того, що росія – не Україна, російська ідеологічна машина навпаки завжди сіяла ворожість між народами і не лише між українським і російським народами. Це явище закономірне. Комуністи, в тому числі і українські, як відомо, пройшли увесь свій шлях до кінця: «заборонили» приватну власність, фактично витіснили із суспільного життя релігію, до абсурду довели централізм, запровадили «моральний кодекс будівника «комунізму», наказали людині бути новою, гармонійною, розвинутою і т. ін. Ідея комунізму втратила сенс, збудувати комунізм насиллям, порушенням прав людини не вдалося. В ряді своїх публікацій автори підкреслювали, що ганьбити треба не комуністичну ідею, яка має повне право на існування, а комуністичний процес, який реально мав місце на території СРСР впродовж майже століття. Зрозуміло і те, що не всі характеристики комунізму, і в теоретичному і практичному плані є реальними. Так, російські комуністи говорили, що реальними ознаками комунізму є рівність, братерство, щастя. Рівність, однак, природно неможлива, оскільки люди нерівні як у біологічному, так і соціальному плані.

Більшість держав у світі сьогодні – держави національні, де основу становить титульна нація, що і надає назву державі – італійська, польська, німецька, англійська, українська і т. ін. Етнонаціональний фактор і ознака створення і функціонування держав залишається основною відмінністю з-поміж інших країн світу.

У даному випадку треба вказати і на існування так званих політичних націй, ідеальним зразком якої український дослідник О. Рудакевич, який вважає американську політичну націю [18; 7]. Якоюсь мірою маємо відповідь на питання також, чи може існувати нація і на політичних, демократичних засадах, хоча даний (американський) феномен варто розглядати як дещо унікальний.

Наголосимо, однак, на тому, що основними ознаками нації, на наше переконання, є мова, територія, культура, спільні інтереси, самосвідомість і воля. Великий польський консерватор, політолог В. Липинський з цього приводу зазначав, що для того, щоб була нація, потрібне бажання бути нацією. «Нація, – писав В. Липинський – це реалізація хотіння до буття нацією. Коли немає хотіння, виявленого у формі ідеї, нема нації [10, ст. 387].

В українців впродовж століть таке велике хотіння було, однак реалізувати його по-справжньому випала нагода лише в кінці ХХ століття, з часу проголошення незалежності України. Нині росію надто і хвилює питання такого хотіння української нації і «старші слов'янські брати», як називали себе росіяни, будь-що намагаються позбавити нас можливості бути повноцінною, державотворчою нацією, єдиним народом, з-поміж якого, до речі, демократично проживає багато національних, в тому числі і російська, меншин.

Фактично ще з 1654 року, після відомих Переяславських угод, росіяни визнавали українців не інакше як малоросами, вважаючи, що територія України є частиною російської держави. Така ситуація не є виключенням з об'єктивності, оскільки в центрі її є національне питання, питання, пов'язане з реальним правом окремого народу (нації) на окремішність, самоврядність, навіть унікальність, неповторність. Цілком можна погодитися з думкою українського етнополітолога П. Кузика, який пише: «Міжнародно-політична наука потроху набуває рис ідеологічної машини з навіюванням глобального погляду на світ та «проштовхування» космополітичних цінностей та інтересів, покликаних штучно уніфікувати людство. Звідси – негативне трактування будь-яких чинників, що могли б підважити тональність світу в теорії та на практиці. Симптоматично, що нації та націоналізми в цій літературі найчастіше оцінюються як негативні явища, або взагалі ігноруються як об'єкт дослідження [7, ст. 7]. Це окремий аспект проблеми етнонаціональної політики і соціальної практики.

Ще у 1998 році українські філософи М. Михальченко та З. Самчук доречно зазна-

чали: «Кремль з параноїдальною інерційністю продовжує наполягати на ролі головного драматурга театру геополітиці пострадянського простору, раз у раз підтверджуючи стійке бажання повиштовхувати своїх сусідів на геополітичне узбіччя» [13, ст. 104]. В часи царизму це робилося під гаслом «зібрання земель» вогнем і мечем (згадаймо масштабну художню картину Васнецова «Підкорення Сибіру Єрмаком»), так це робиться і нині. Російсько-українська війна яскраве підтвердження цьому. Росія, після розпаду СРСР не просто втратила такий потужний сировинний, кадровий, елітний і т.ін. ресурс, як Україна, вона зіткнулася з тим, що становлення самостійної суверенної української держави суттєво обмежило вплив Росії на Європу. Вона, образно висловлюючись, відчула сильний зуд комплексу азіатської меншовартості. Додамо сюди багаторічний комуністичний волюнтаризм, за якого на небачений рівень було піднесено корупцію, розкрадання, зловживання та інші негативи, що притаманні тоталітарним суспільствам.

Така суспільна ситуація, зрозуміло, не могла позначитися і на Україні, перед якою і сьогодні стоїть завдання створення держави, що не стоїть над суспільством, державу дійсно суверенну, правову, демократичну. Здається, українці вже позбавилися пануючої в кінці 90-х років ХХ століття ілюзії, що ставши самостійними, незалежними, ми водночас будемо вільними, багатими, заможними. Попереду ще надто багато праці, зусиль, енергії, аби так сталося насправді.

Є багато підстав стверджувати, що україно-російські відносини фактично до розпаду імперії СРСР в багатьох випадках пояснювалися і пропонувалися як досить «поміркований, взаємозалежний, обопільний для двох, після 1991 року, суверенних держав процес. Наприклад, український історик, етнограф М. Полютін ще у 2006 році писав: «Ненормальні відносини України і Росії виходили зі штучних теорій, поглядів, ставлень і тенденційного заперечення з боку росії українського етносу, мови, самобутності, окремішності. З цього і відмова українцям у власній території, у праві на самовизначення, на незалежність» [17, 6]. Якщо навіть побіжно вказати на найпомітніші тези російської пропаганди у ході сучасної російсько-української війни, які пов'язані з такими твердженнями: немає українського народу, української мови і культури, етносу, окремої держави. Ідеолог відтворення Радянської імперії Путін взагалі договорився до того, що Україну, мовляв, створив Сталін. Російська пропаганда прискіпливіше ніж

раніше стала ставитися до процесів творення нової України після розпаду СРСР. Вважаємо, що досить сміливу і неоднозначну книгу другого українського президента Л.Д. Кучми «Україна – не Росія» (2004 р.), вона дещо вибачила йому лише тому, що в ній стверджувалося, що «розпалася не Росія, а СРСР», що «росіяни та українці – то дві окремі і багато в чому несхожі нації» і що існує «тісне сплетіння доль України та Росії» [9; 11]. Загалом, це вірне твердження, хоча український президент не ставив перед собою завдання оголосити гострі кути українсько-російських відносин, як дещо раніше зробив український письменник, публіцист І. Дзюба, який і книгу свою назвав досить сміливо «Інтернаціоналізм чи русифікація» [4]. Щоправда в ній є такі сюжети: «...в національній справі рано чи пізно, а доведеться повернутися до Леніна, до ленінського благородства і ленінського почуття справедливості, до ленінської національної політики» [4, ст. 21]. То ж усі ми діти свого часу, нічого тут не вдієш.

Історично суперечливих, неоднозначних заяв у взаємовідносинах росії та України існувало дійсно немало. А тому вносилися і не були реалізовані пропозиції щодо створення різних рад і комісій для вивчення і узгодження таких суперечностей. Навпаки, наука, культура в Україні десятиліттями були обмежені жорсткими комуносоціальними ідеологічними обмеженнями, а спроби створити різного роду громадські рухи і організації жорстко переслідувалися. Достатньо згадати українське дисидентство 60-х років ХХ століття, Гельсинську спілку, Народний рух України і т. ін.

Незаперечним є те, що десятиліттями в Росії домінувала ідея імперії, тоді як в Україні, інших суверенних державах, що утворилися після розпаду імперії, – ідея нації. По великому рахунку у світі більшість держав національні за своїм духом і сутністю, як ми вже зазначили, але антиукраїнську позицію, у різних її модифікаціях в 19-20 століттях займали велика кількість провідних російських діячів – політиків, вчених, діячів культури. Немало їх в росії і сьогодні, тих, хто сповідує ідею «єдиної і неподільної», або є прихильником ідеї «Росія – третій Рим».

Російські ідеологи роками намагалися стверджувати, що націоналізм – це виключно негативний феномен суспільного буття, і з цим його розумінням дивляться на Україну інші держави і сьогодні. Вони не розрізняють націоналізм і шовінізм, тоді як перший – це потужний, цілеспрямований процес захисту і розвитку національної спільноти, а дру-

гий – його антипод, – «ідеологія завойовників і пануючих над іншими, – писав великий українець І. Багряний [1, ст. 75]. Крім того, як доречно зазначає український етнополітолог Ю. Римаренко у «Малій енциклопедії етнодержавознавства»: «Розповсюджене в наш час трактування поняття «шовінізм» є досить обмеженим. Воно переважно асоціюється з поняттям великодержавності (що на наш погляд, неправильно). Розглядаючи риси притаманні шовінізмові, він додає сюди національний егоїзм і снобізм, національну зверхність тощо [12, ст. 303].

Зрозуміло, що подібні недолугі наукові викрутаси є результатом, в першу чергу, неточного, а то і взагалі спотвореного визначення і розуміння поняття (феномену) «нація». Хоча тут, за визначенням відомого британського етнополітолога Е.Г. Гобсбаума немає жодного задовільного критерію для визначення поняття «нація». Вважаємо оптимальним те, що зробили українські етнополітологи О. Картунов і Ю. Римаренко, на думку яких, нація – це «велике історичне, динамічне, цивілізоване співтовариство громадян, часто поліетнічне, але об'єднане навколо якогось одного етносу із національною мовою внутрішнього державного спілкування (та можливо однією чи кількома локальними офіційними мовами), як правило, із власною територією, спільними інтересами, спільною волею бути єдиним цілим, спільною національною культурою (як синтезом кількох етнічних культур), усвідомленням спільності минулого, сучасного і особливо майбутнього і водночас власної самобутності та спільною назвою» [15, ст. 141]. До речі, якщо брати за основу вказані критерії, то нації «росіяни» об'єктивно не існує і бути не може, оскільки це велике і розмаїте зібрання етнічних меншин, що проживають на спільній території, однак мають зрозуміло, надто багато духовно-культурних цінностей – мовних, культурних, релігійних і т. ін. Більше того, великі сумніви викликає і історико-цивілізаційний процес появи російського феномену, який фактично немає дійсно національних ознак. Царська росія, а згодом, після революційного перевороту 1917 року, отримавши політико-наукове кліше «Велика жовтнева соціалістична революція», СРСР творилися силою, терором, війнами, пригнобленням багатьох народів. З цього приводу абсолютно обґрунтованою є думка відомого українського історика Ю. Павленка, який пише: «СРСР визначально і за своєю суттю був не цивілізацією, а лише геополітичним квазіцивілізаційним монстром. Дійсною (а не тільки лицемірно декларова-

ної, ідеологічної) духовної, ідейно-ціннісно-мотиваційної, актуальної для більшості його громадян на рівні внутрішнього світу повсякденної поведінки цивілізаційної основи він не мав. Замість неї суспільству нав'язувався пропагандистський сурогат, в принципі не спроможний, висловлюючись словами Платона, заповнити пустоту людської душі [16, ст. 70]. Фактично, у 1990–1991 рр. сильний чинник, що був базисною основою імперії СРСР не спрацював. Чому – це окрема, детального характеру проблема, яку треба уважно аналізувати. «Проголошення 24 серпня 1991 року Акту про незалежність України, – пише український історик, політик В. Литвин, – увінчало всю попередню історію українського народу. Розтягнуті на довгі віки визвольні змагання за вільне життя на власній землі у суверенній державі переможно справилися на зламі століть [11].

Одночасно взаємини росії і України не повинні розглядатися і пояснюватися суб'єктивно однобоко, оскільки за таких підстав і обставин їх неможливо цивілізовано вибудувати у майбутньому. «Немає у світі двох інших держав, – пише український академік, політолог І. Курас, – історичні долі котрих переплелись би тісніше, ніж долі України та росії. Спільне етнічне й цивілізаційне коріння, що проростають в Київську Русь, довго часове перебування в одній державі, спільне переборення світових катаклізмів, подібні економічні системи – це далеко не повне перерахування наших глобальних зв'язків, заперечувати які немає жодних підстав. В той же час двом великим слов'янським народам було тісно в одній зверхдержаві. Закони еволюції вимагали, щоб у ХХІ столітті наші держави вийшли самостійними одиницями, а нації – стали політично повноцінними. «Розлучення» 1991 р. було історичною закономірністю й пройшло на диво цивілізовано [8, ст. 107]. Щодо «самостійності російської нації» і повноцінного політичного розходження росії й України, зрозуміло, можна не зовсім погоджуватися. А от, якщо брати до уваги наявність достатньої кількості колоборантів, зрадників і просто симпатиків росії в Україні, то довготривале перебування України у складі російської імперії (СРСР) і нині суттєво, і не на краще дається взнаки. Існує думка, що навіть війна росії проти України (початок 2022 р.) має політичний позитив у тому плані, що помітно посилюється в Україні громадянське суспільство, відбувається прискорення самоідентифікації української нації.

Свого часу українські політологи М. Михальченко та З. Самчук вказували на

те, що в сучасній науці існують два критеріальні підходи до націй та цивілізацій: громадянсько-територіальний та етнічний [14]. Якщо у багатьох країнах особливо сучасних європейських, нині спостерігаємо зближення, синтез цих підходів, то в Україні, особливо в умовах російсько-української війни, суттєво помітним є етнічний аспект, що, до речі, і не влаштовує, як домінанта суспільного розвитку України «старшого брата» – російський політикум в першу чергу.

Нація, на думку Е. Сміта «має поєднувати дві низки вимірів: з одного боку – громадянські та територіальні, а з іншого – етнічні та генеалогічні, причому, в кожному випадку у різних пропорціях. Саме завдяки багато вимірності національна ідентичність виявляється такою гнучкою силою в сучасному світі й політиці, ефективно поєднуючись з іншими потужними ідеологіями та рухами» [18, ст. 24–25]. Безумовно, що нині в Україні цей процес має виключно високі ознаки. Нічого не вдієш, треба час, треба мати зміну поколінь, інший рівень суспільного розвитку, взаємин із іншими, рівень суспільного розвитку, взаємин із іншими, найперше сусідніми країнами аби само ідентифікація української нації спричинила максимально високі і необхідні умови для повноцінного існування такої нації.

Підкреслимо ще раз – російська, радянська імперія багато в чому розпалася тому, що тут ніколи об'єктивно не було титульного етносу. Не дивно, що на «озброєння» в духовному плані було вигадано та суспільно нав'язано громадськості поняття «радянський народ», «нова радянська людина», «нова соціальна спільнота – радянський народ». І це тоді, коли на тлі спільної для усіх народів і національних меншин ідеології, економіки, політики, території проживання і т. ін. існували серйозні в духовному плані – мова, культура, традиції тощо. Подібні протиріччя мали багато минулих імперій – Візантійська, Арабський халіфат, імперія Китаю та інші. Комуністична ідеологія задля спасіння імперії – Радянський Союз висунула і десятки років експлуатувала гасло про злиття націй, але зарадити справі і тут не вдалося. Врешті, не ставимо за мету звинувачувати росію у анти українізмі лише за браком етнократологічних процесів у самій росії. Треба брати до уваги ще і ті розлади між цивілізаціями, які надто гостро далися взнаки особливо у другій половині ХХ століття. На думку відомого професора Гарвардського університету Семюеля П. Хантінтропа в часи так званої «холодної війни» відбувся політичний і ідеологічний розподіл Європи і дався

взнаки кордон між культурами – Західним християнством, з одного боку, і православним християнством та ісламом, з іншого [16]. С. Хантінгтон назвав цей процес «конфліктом цивілізацій». До того ж, Україна, за образною оцінкою українського історика В. Котигоренка розташована на свого роду цивілізаційному перехресті [6, ст. 105], що також є причиною багатьох етнічних конфліктів і протиріч. Зрозуміло, що курс України на європейську спільноту має враховувати і ці особливості українізації. Це – непростий процес інтеграції. Духовна, етнічна компоненти тут відіграють велику роль. А щодо геополітичних процесів, то зрозуміло одне, росію проєвропейський вектор розвитку України не влаштовує з найпершої, домінуючої причини, – без України відродження російської імперії неможливе. Тут варто нагадати і цікаву, на сьогодні дещо архаїчно означену думку великого польського консерватора В. Липинського, який стверджував, що майбутнє життя суверенної України вирішуватиметься виключно у взаєминах України, Росії і Білорусії. «Як політика традиційно національна, – писав він, – вона мусить бути політикою всіх нас, українських консерваторів – класократів. Україна, як окрема незалежна держава, мусить або загинути, або стати на чолі великого грядучого руху – органічного і національного відродження всіх трьох Русей» [11, ст. 21]. Як бачимо, історичні процеси внесли і вносять до цього прогнозу суттєві корективи.

Незаперечним є і той факт, що поряд з етнонаціональним аспектом політики росії по відношенню до України логічним є і геополітичний аспект. В усі століття свого існування Україна була порубіжжям між Європою і Азією, а тому бажання росії мати українські території під собою ніколи не зникало. Фактично декілька століть, починаючи з років царювання Петра Першого (сімнадцяте століття, початок вісімнадцятого) в росії домінувала геополітична ідея забезпечення своєї могутності за рахунок України і це тоді, коли Україна, навпаки не шукала ворога в образі росії, намагалася зберегти добросусідські відносини. Робилося це майже до 1991 року, до розпаду російської авторитарної імперії, навіть завдяки недостатнього очищення історичної пам'яті українців від тієї багатошарової фальші, що існувала в поясненні, оцінці російсько-українських відносин. В останній третині ХХ століття, зокрема, про це ревностно дбала КПРС, переслідуючи українських шестидесятників, різко критикуючи таких відомих українських вчених, діячів культури, партійних лідерів як І. Дзюба,

В. Щербицький, П. Шелест та тисячі інших, що голосніше, ніж їх попередники насмілилися говорити про те, що «Україна не Росія» (Л.Д. Кучма). Тут доречно, зокрема, зазначити, що перебільшувати роль і місце українських політичних діячів у обстоюванні ідеї самостійності України немає великих підстав. Так, ряд українських політологів, влучно зазначають: «Дійсно, ані М. Підгорний, ані П. Шелест, ані В. Щербицький, ані В. Івашко (останні керівники Компартії України) й гадки не мали про якусь «суверенізацію» республіки. Однак, об'єктивні процеси, цивілізаційні закони та логіка соціально-економічного розвитку УРСР проти їхньої волі все в більшій мірі перетворювали Україну на справжню державу» [3, ст. 443].

Із проголошенням незалежності України ця критика набула форми відкритої війни, найперше пропагандистського характеру, а з 2022 року, на жаль, не військового конфлікту, а так званої «спеціальної військової операції», не просто терористичного акту, а ганебної війни.

Маємо пам'ятати, що націотворчі процеси, етнополітична інтеграція, яка нині, в умовах загальносвітової інтеграції, глобалізації, є складними і неоднозначними феноменами, що безпосередньо торкнулися і України.

Етнополітична інтеграція – це закономірний і об'єктивний процес, але здійснюється він, на думку українського етнополітолога О. Картунова примусово або добровільно [5, ст. 223]. Відомі зарубіжні соціологи вважають, що примусова інтеграція здійснюється не інакше як за допомогою використання «примусової сили». Ще на рубежі 70–80 років ХХ століття паризький етнополітолог Елен Каррер де'Анкосс схарактеризувала відчайдушні примусові методи КПРС прискорити створення єдиного «радянського народу», «радянської культури» як вкрай негативний процес і до речі, передвікала процес дезінтеграції, розпаду СРСР [16]. Цитований нами О. Картунов, до речі, вважав, що може здійснюватися і примусово-добровільна інтеграція і доводив, що прикладом такої інтеграції може бути створення на теренах колишнього СРСР Співдружності Незалежних Держав (СНД) [5, ст. 223]. СНД, як бачимо, виявилось мертвонародженим дитям. В будь-якому випадку, вирішальним фактором націотворення завжди були і є національна воля і національна свідомість більшості людей. Як писав Е. Геллнер «нації – це продукт людських переконань, пристрастей і нахилів» [20, 167–168], а Е. Сміт стверджував, «що нації не довічні, вони можуть бути сформованими й

людська воля та зусилля відіграють важливу роль у цьому процесі [18, ст. 167–168].

Проблема українсько-російських відносин не є локальною, такою, що пов'язано лише з двома державами. Від них залежить доля майже усієї Європи, а тому перед світовою спільнотою на початку ХХІ століття все гостріше постала потреба відшукати і застосувати найоптимальніші засади унеможливлення політики і практики військового терору, подібного російському.

У свій час в ряді конвенцій в Гаазі було сформульовано закони, які визначали права сторін при веденні війни, в Женевській конвенції (1949 р.) прописано захист жертв війни, а у спеціальній Хартії ООН зазначено, що війна допустима лише з метою оборони. Цими та іншими документами міжнародного масштабу визначено, що особи, які здійснили злочини проти світу, людства (насилля, грабунки, вбивства полонених, знищення мирного населення, ведення газової або бактеріологічної війни, використання атомної зброї, поневолення в рабство цивільного населення) є військовими злочинцями, які мають бути покарані. Отже, подібні покарання має нести і російський агресор.

Війна, яку веде росія проти України є широкомасштабною, з використанням фактично усіх наявних сил і засобів із цинічним недотриманнямлюбих норм і законів. Відтак, постає питання не лише про відповідальність росії, її політично-державного керівництва за те, що вона чинить тепер, але й проте, якими мають бути засоби, системи, механізми для усіх країн світу, аби подібне унеможливити надалі взагалі. Вважаємо, що далеко не всі політики, державні діячі, не у всіх країнах, сповна усвідомлюють таку гостру для людства початку ХХІ століття проблему. Ще чудовий українець М. Драгоманов свого часу писав: «Вся практична мудрість людська може бути в тому, щоб убачити напрямок руху світового, його міру, закон і поступатись тим рухом. Інакше той рух йде проти нас, роздавить нас» [17, ст. 36]. Чи є у людства така мудрість покаже час. Сталося так, що на сьогодні (2024 р.) від цього залежить не лише доля багатомільйонного народу України, насамперед, але й інших народів і країн, найперше, європейських.

Висновки:

1. Українсько-російські відносини, що існували тисячоліття є складним, суперечливим феноменом, що, врешті, потребує дійсно глибокого і об'єктивного наукового осмислення і практичного впорядкування на принципово інших засадах.

2. Цивілізаційна історія України є багатовимірним процесом етнонаціонального становлення й відродження держави у ХХІ столітті, схарактеризувати який видається можливим лише як цілісний процес, з його специфічними особливостями в часовому, геополітичному, культурно-духовному, морально-етичному та інших вимірах, співставляючи велику кількість як позитивних, так і негативних явищ і процесів.

3. Політико-духовний контекст сучасних українсько-російських відносин нині,

природно, є домінуючим, однак є і інші, міжцивілізаційні процеси, що суттєво утруднюють національну самоідентифікацію багатьох націй, народів, в тому числі і українського народу. Відтак, завершення війни росії з Україною, цивілізаційне впорядкування міждержавних відносин у сучасному світі потребує максимальних спільних зусиль і дій багатьох, найперше цивілізованих і демократично розвинутих країн світу.

Література:

1. Багрянний І. Чад імперій. *Сучасність*. 1992. № 4. С. 71–84.
2. Василь Кремень. Україна: шлях до себе: проблеми суспільної трансформації / В. Кремень, В. Ткаченко. Київ: Видавничий центр «ДрУк», 1998. 446 с.
3. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація?: нариси. К.: Знання, 1998. 329 с.
4. Картунов Олексій Васильович. Вступ до етнополітології: науково-навч. Посібник. Інститут економіки, управління та господарського права. К., 1999. 300 с.
5. Котигоренко В. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний контекст. К., 2004
6. Курас І. Ф. Етнополітика: Історія та сучасність. Статті, виступи, інтерв'ю 90-х років. К.: ІПІЕНД, 1999. 656 с.
7. Леонід Кучма. Україна та Росія. М.: Время, 2004. 560 с.
8. Липинський Вячеслав. Листи до братів-хліборобів. Берлін, 1926. 789 с.
9. Литвин В. М. Самоствердження України: нелегкий поступ. УНІАН, 2003. № 1. С. 3–6.
10. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького / за заг. ред. Ю.М. Римаренко. Київ: Довіра, 1996. 942 с.
11. Михальченко М. Україна доби межичасся. Блиск та убозтво куртизанів. М. Михальченко, З. Самчук. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1998. 288 с.
12. Михальченко М. Українська цивілізація: логіка, закономірності та курйози становлення. М. Михальченко, З. Самчук. *Актуальні проблеми внутрішньої політики*. 2004. № 4. С. 32–40.
13. Націоналізм і шовінізм у міжнародних відносинах: монографія, 2-ге вид. Кузик П. Львів: Видавничий центр АНУ імені Івана Франка, 2003. 220 с.
14. Основи етнодержавознавства: підручник. За ред. Ю. Римаренка. Київ, 1997. 521 с.
15. Палютін М. П. Україно-російські відносини: минуле і сучасність. Харків: Курсор, 2006. 278 с.
16. Національний принцип: етнополітична концепція нації: монографія. Рудакевич О.М. Тернопіль: Видавництво ТНЕУ «Економічна думка», 2009. 292 с.
17. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність. Пер. з англійської П. Тарашука. К.: Основи, 1994. 224 с.
18. Цивілізаційна історія України: нариси. М.Є. Горелов, О.П. Моця, О.О. Рафальський. Київ: ТОВ ІВПК «ЕксОБ», 2016. 632 с.